

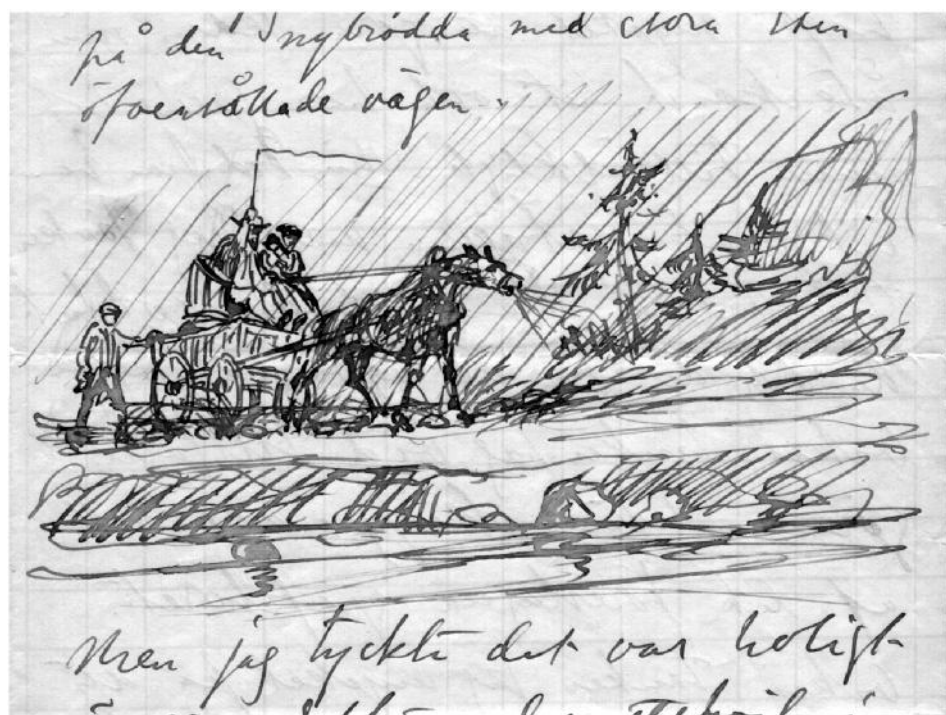
DRÖMMEN OM MEDELTIDEN

Olaus Petri kyrka: dess skapare – deras visioner och förebilder.

Porträtt av en kvartett – Adolf Kjellström, Axel Herman Hägg, Carl Almqvist och Anton Englund.

Fil dr/antikvarie Mia Geijer, Länsstyrelsen i Örebro

Femte studiekvällen 12 februari 2012

Axel Herman Hägg på resa på svenska vägar med familjen. Ur brev i Adolf Kjellströms samling, Örebro läns museum.

Mina kontakter med kvartetten Adolf Kjellström (1834 – 1932), Axel Herman Hägg (1835 – 1921), Carl Almqvist (1848 – 1924) och Anton Englund (1865–1928) började när jag studerade vid Kungliga Konsthögskolans Restaureringslinje. När jag fick upp ögonen för Adolf Kjellströms dagböcker och brevväxling öppnades en helt ny väg till förståelsen av historiebruk, arkitektursyn och praktisk stadsbyggnadskonst under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet.

Många har talat om den här tiden som nostalgisk, som en längtan tillbaka till medeltiden. Men man kan också se kvartettens arbete som mycket modern, man ville skapa nytt på grundval av en byggnadskonst som uppfattades som ett föredöme ur både tekniskt och konstnärligt perspektiv. Det var aldrig fråga om distanslöst kopierande utan ett medvetet bruk av historiska former för den moderna samtids behov. Men visst fanns det en andlighet i den konstnärliga visionen av kyrkobyggandet och så kan vi också läsa byggnader som Olaus Petri, deras gemensamma magnum opus.

Adolf Kjellström fick i mitten av 1800-talet i uppdrag att överta restaureringen av Nikolaikyrkan efter lundaprofessorn Carl Brunius. För att fördjupa sina kunskaper om medeltida byggnadskonst fick han stipendium för att resa till England för studiebesök. Restaureringsuppdraget var inte den enda orsaken till den första englandsresan. Kjellströms tekniska intresse gjorde honom också lämplig att besöka fabriker och

Pumphuset vid St Augustines kloster i Canterbury är en möjlig inspirationskälla till Kjellströms pump hus på Våghustorget i Örebro. Foto: Mia Geijer.

verkstäder, ofta med anknytning till järnvägsbyggen, och brandstationer. Brandfrågan var också intimt förknippad med stadsplaneringsfrågan. Det byggnadstekniska intresset fick utlopp vid besök vid tegelfabriker, stenhuggerier och glasverkstäder. Av stor betydelse för Kjellström var det tidiga mötet med byggmästarfamiljen Freyer i Canterbury. Där fick Kjellström tidigt hjälp med kontakter och vid besök i församlingskyrkor i trakten fann Kjellström motiv som han kunde använda i Nikolaikyrkan. I England hämtade han också idéer till tekniska lösningar för uppvärmning av kyrkor, vilka han i sina dagböcker anger ha tillämpat bl. a Nikolaikyrkan.

Det var under sina förberedelser inför Nikolarestaureringen som Adolf Kjellström mötte artisten Axel Herman Hägg vid ett besök i London. Kontakten förmedlades av en bror till den i Örebro bosatte handelsmannen Andrew Hollingworth. Sammanträffandet ledde till en livslång vänskap och flera samarbeten. Hägg hade kommit till Storbritannien för att lära sig skeppsbyggnadskonst men hans konstnärliga ådra ledde in honom på en helt annan bana. Han blev arkitekturillustratör och samarbetade med flera av de ledande engelska arkitekterna. Genom giftermål kom han att knytas till kretsen kring Arts and Crafts-rörelsen.

1869 nämns Carl Almqvist för första gången i korrespondensen. Almqvist hade studerat för Kjellström på Tekniska skolan i Örebro men också hjälpt sin lärare med fönster för Sköllersta och Nikolai kyrkor. Han skickades med ett litet stipendium till Storbritannien för att lära sig glasmåleri. Kjellströms målsättning var att Almqvist skulle återkomma till Sverige och starta en egen firma här. Så blev det inte. Hans läggning beskrivs som nervös och han tycks ha varit oförmögen att ta något sådant initiativ. (Anton Englund, den fjärde personen i kvällens kvartett, träder in på scenen i senare skede. Kjellström hade dock sedan länge en väl utvecklad kontakt med Yxhults-bolaget som skulle bli Englunds arbetsgivare med tiden.)

Fönster i Trinity College Chapel i Cambridge. Ett arbete från Holidays verkstad där Carl Almqvist fick sin skolning i glasmåleri. Foto: Håkan Geijer.

Att resa var svårt under 1800-talet. Ändå företog Kjellström, Hägg och Almqvist otaliga resor, tillsammans och var för sig, i syfte att studera och arbeta. Hägg skildrar många av sina resor i brev till Kjellström och illustrerar sina iakttagelser med schwungfulla skisser. Också Kjellström ritade, mätte och noterade flitigt i anteckningsböcker och medhavd litteratur. Under resorna följde och kommenterade de samtidens restaureringsuppdrag vid de engelska katedralerna men också församlingskyrkor, slott och annan bebyggelse. Hägg försåg Kjellström med aktuell litteratur och de var välförtrogna med författare som John Ruskin, William Morris och George Edmund Street. Naturligtvis var man också orienterad i de franska och tyska katedralernas behandling och den restaureringsdebatt som pågick i hela Europa.

När Almqvist deltog i resorna var det i första hand fönsterglas som kommenterades. I universitetsstäderna Oxford och Cambridge fanns mängder av kapell. I några fall rörde det sig om medeltida glas i andra glas där Almqvists arbetsgivare varit involverad och där Almqvist aktivt bidragit till utformningen. Vid sådana besök kan vi förmoda att de glas som Almqvist kom att leverera till Nikolaikyrkan, till Floda kyrka och till Olaus Petrikyrkan diskuterades. Floda kyrka var ett restaureringsföretag som Hägg fick i uppdrag genom Kjellströms enträgna engagemang och där Kjellström tog aktivt ansvar. Restaureringen kan ses som ett förarbete till Olaus Petrikyrkan.

Restaureringen av slottsbyggnader engagerade Kjellström av en specifik orsak. Genom sitt engagemang i Örebro fornminnesförening var han en aktiv förespråkare för Örebro slotts restaurering. Projektet diskuterades under många år i Korrespondensen mellan Kjellström och Hägg. Överintendentensämbetet, som hade tillsyn över den offentliga byggnadsverksamheten, lät först Axel Theodor Gällerstedt utarbeta ritningar för slottets upprustning men uppdraget gick till slut till den då unge Thor Thorén. Adolf Kjellström fick i uppdrag att vara kontrollant. I praktiken fick han stort inflytande över restaureringens genomförande. Både Kjellström och Hägg hade gjort egna förslag till slottsrestaureringen.

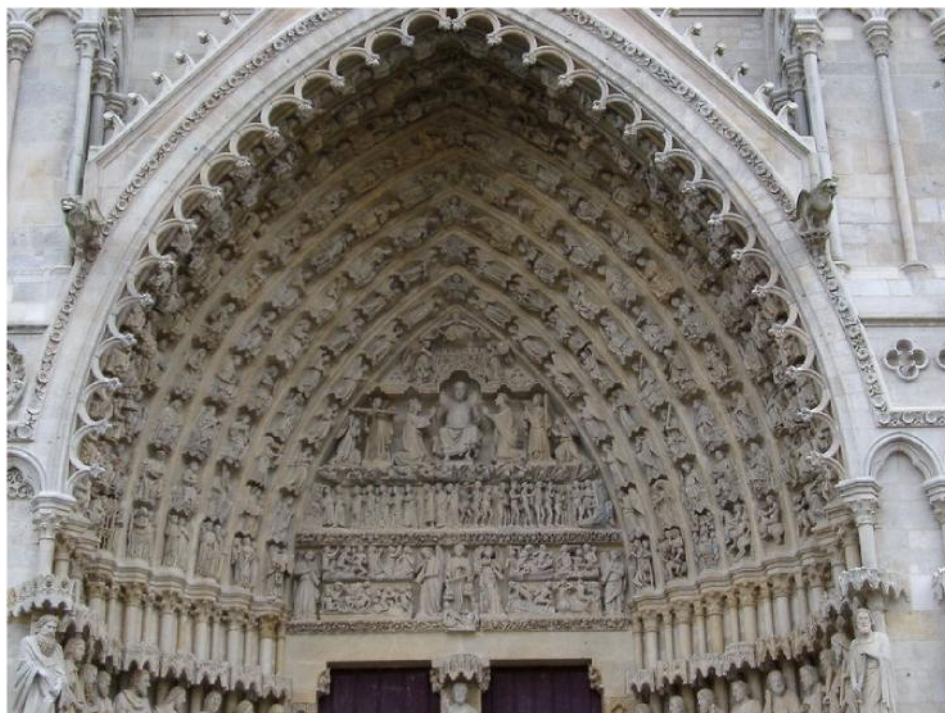

Slottet Pierrefonds i norra Frankrike var en av de byggnader som figurerar i korrespondensen mellan Kjellström och Hägg som en förebild för restaureringen av Örebro slott.

Hägg hade erfarenhet av slottsrestaureringar genom sin uppdragsgivare, arkitekten William Bruges kommit i kontakt med slott i Wales som tillhörde lord Bute, en av Storbritanniens många industrimagnater. Där inspirerades han till förslag om riddarsalar som ett slott med självaktning borde ha. I Häggs brev märks också inspiration från slottet Pierrefonds som den franska arkitekten Eugène Viollet-le-Duc iordningställt för Napoléon III:s räkning. Till de mer drastiska av Häggs förslag för Örebro slott var att riva en våning med motivet att slottet var för stort för en så liten stad som Örebro.

Till slut ska jag bara kort säga något om brevväxlingen kring Olaus Petris planerande och tillkomst. Kjellström hade ju genom sitt engagemang i stadsplanefrågor i Örebro och genom tillgång till attraktiv bytesmark kunnat reservera en tomt för ett kyrkobygge i staden. Under de många resorna fanns projektet med i bakhuvudet, kanske redan när Kjellström besökte Truro i sydvästra England där en ny katedral var under uppförande. Som inspiration för Olaus Petri nämns flera kyrkor i Sverige och norra Europa men en av de tydligaste förebilderna var Varnhem. Både Kjellström och Hägg besökte kyrkan flera gånger. Det gemensamma projektet i Floda avsatte tydliga spår och katedralerna i Amiens och Canterbury finns med som uttalade förebilder. Nygotiken började som stil betraktad bli omodern under den tid planerna på kyrkan tog form, men de båda vännerna var inte intresserade av de framväxande arkitekturströmningarna i Sveriges som ville skapa en arkitektur baserad på nationella förebilder. Ändå kan man kanske säga att kyrkan genom det konsekventa användandet av natursten och den tydliga kopplingen till Varnhem, Floda och Gotländska sockenkyrkor, i någon bemärkelse var i fas med sin tid ur materialtekniskt perspektiv men även har en nationalromantisk anstrykning även om det är som nygotik den uppfattats av eftervärlden.

Under Häggs ledning utarbetades ritningarna i England av Edwin Dodgeshun – Hägg ville aldrig kalla sig arkitekt. Carl Almqvist var engagerad i utarbetande av förslag för kyrkans dekorativa program och för glasfönster. Några flyttades över från Nikolaikyrkan, för vilken de ansågs vara för mörka.

Katedralen i Amiens var en av de europeiska katedraler som nämns som en förebild för Olaus Petrikyrkan. Det rörde sig då om förebilder för den skulpturala utsmyckningen. Foto: Mia Geijer

Almqvist stod också för skisser för den skulpturala utsmyckningen men det var här som Anton Englund på allvar gjorde entré. Englund hade utvecklats till Yxhults-bolagets ledande stenhuggare. Hans artistiska talang var omvittnad och Hägg, som först tänkt sig låta utföra skulpturala förlagor i England, fann att den lokale stenhuggaren var den som bäst kunde motsvara kraven på konstnärlig skaparkraft.

Olaus Petrikyrkan invigdes i december 1912 men ända fram till 1923 pågick arbeten under Kjellström ledning. Redan 1938 var det dags för en restaurering som leddes av Erik Fant. I den korta beskrivningen av Olaus Petrikyrkan i bokserien ”Sveriges kyrkor” skrev Bertil Walden och Erik Lundberg att väggar och valv ”befriats” från sin dekorerings genom Fants restaurering. Det är uppenbart att den formvärld som den här aktuella kvartetten av artister skapat inte längre var i fas med samtiden.

Läs mer:

Blomkvist, Ingrid, 2006, ”Torparsonen som blev bildhuggare och modellör” I Lokalhistorisk läsning för Örebro län, Nr 8.

Geijer, Mia, 2001, ”I den gamla andan”, I Från bergslag och bondebygd.

Geijer, Mia, 2007, Makten över monumenten.

Rengmyr Lövgren, Birgitta, 2001, ”Carl Almqvist – hans liv och verk”, I Från bergslag och bondebygd.